

Μνήμων

Τόμ. 5 (1975)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

Τ Ο Μ Ο Σ Π Ε Μ Π Τ Ο Σ

JOHANNES KODER : Ένα άγνωστο νομικό χειρόγραφο από τη Μάνη
• ΕΛΕΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ : Η Πάτρα όπως την είδαν οι περιηγητές από
το 1204 ως το 1500 • Α. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ : Ένα χειρόγραφο από το
Μελάνικο στη Βιβλιοθήκη John Rylands του Μάντσεστερ • ΕΛΕΥΘΕ-
ΡΙΟΣ Π. ΑΛΕΞΑΚΗΣ : Η δομή της ελληνικής οικογένειας στη Θράκη
• ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ : Ανέκδοτα κείμενα γύρω από το Κίνημα της
6ης Μαρτίου 1933 • ΕΥΓΥΧΙΑ Δ. ΛΙΑΤΑ : Μαρτυρίες για την πτώση
τ' Αναπλιού στους Τούρκους (9 Ιούλη 1715) • ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΠΠΑΣ :
'Ο Καλαβρυτινός δάσκαλος Γρηγόριος Ίωαννίδης και η Βιβλιοθήκη του
• ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΛΟΥΚΟΣ : 'Ο Μακρυγιάννης προσφέρει στη βασιλίσσα
της 'Αγγλίας Βικτωρία τις εικονογραφίες του Εικοσιένα • ΒΙΒΛΙΟΓΡΑ-
ΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1974.

Α Θ Η Ν Α 1 9 7 5

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ
ΤΗΣ 6ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1933

ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.357](https://doi.org/10.12681/mnimon.357)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΕΡΕΜΗΣ Θ. (1975). ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ 6ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1933. *Μνήμων*, 5, 81-100.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.357>

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ

ΤΗΣ 6^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1933

Τὴν πρώτη ἑκατονταετία τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους οἱ ἀντιθέσεις τῶν πολιτικῶν κομμάτων, μὲ λίγες ἐξαιρέσεις, περιορίζονταν σὲ ἀνταγωνισμοὺς προσωπικοτήτων, σὲ θέματα σχέσεων μὲ τὶς μεγάλες δυνάμεις, καὶ στὸ ἐπίμαχο θέμα μοναρχισμοῦ - ἀντιμοναρχισμοῦ, πὸ δὲν ἔλαβε ὅμως ποτὲ διαστάσεις κοινωνικῆς διαμάχης. Θὰ ἦταν ἴσως μάταιο νὰ ἀναζητηθοῦν οἱ ἀφορμὲς τοῦ ἐθνικοῦ διχασμοῦ, —παρὰ τὰ ἔντονα πάθη ποὺ δημιούργησε— σὲ λόγους διαφορετικοὺς ἀπὸ ἐκείνους ποὺ προκαλοῦσαν τὶς κομματικὲς ἀντιθέσεις καὶ συγκρούσεις. Ἔτσι κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μεσοπολεμικῆς πολιτικῆς ἱστορίας δεσπόζουν εἴτε οἱ ἐσωτερικὲς ἔριδες τῶν βενιζελικῶν, εἴτε οἱ ἀγῶνες τῶν δύο μεγάλων κομμάτων γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ λειτουργοῦν πάντοτε στὴν πολιτικὴ ζωὴ οἱ σχέσεις πελατείας - προστασίας, σχέσεις ποὺ δημιουργοῦν κάθετες τομὲς στὰ κοινωνικὰ στρώματα καὶ συνδέουν ἄτομα διαφορετικῆς κοινωνικῆς στάθμης ποὺ ἔχουν κοινὴ ὅμως ἐπιδίωξη τὴν νομὴ τῆς ἐξουσίας. Οἱ σχέσεις πελατείας - προστασίας κατακερματίζουν τὶς προσπάθειες γιὰ σωματειακὴ ὀργάνωση καὶ ἀμβλύνουν τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενον τῶν κομματικῶν προγραμμάτων καθὼς καὶ τὶς ἰδεολογικὲς τους διαφοροποιήσεις.

Ἡ ἐναλλαγὴ τῶν κομμάτων στὴν ἀρχὴ συνοδευόταν συνήθως καὶ ἀπὸ εὐρύτατη ἀντικατάσταση σὲ δημόσιες θέσεις τῶν πελατῶν τοῦ ἡττημένου ἀπὸ τοὺς πελάτες τοῦ νικητῆ. Ἔτσι μολονότι οἱ ἐπαγγελίαι τῶν δύο μεγάλων παρατάξεων παρουσιάζουν, στὸν κοινωνικὸ τουλάχιστο τομέα, ἀδιόρατες διαφορὲς, ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀρχῆς ἀφοροῦσε ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ ἀτόμων ποὺ κινδύνευαν νὰ χάσουν ἢ ἤλπιζαν νὰ ἀποκτήσουν τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἐλέγχου ἐνὸς παντοδύναμου κράτους. Γιὰ τὸν λόγο

αυτό, ενώ οι εκλογικές αναμετρήσεις δεν φαίνεται να έχουν σαφές ιδεολογικό αντικείμενο, διεξάγονται συνήθως με αρκετό φανατισμό.¹

Το πραξικόπημα της 6ης Μαρτίου 1933 του απόστρατου στρατηγού Νικολάου Πλαστήρα, την επομένη μιάς εκλογικής ήττας των βενιζελικών, προσφέρει ένα παράδειγμα άκραίας αντιδράσεως του όπαδου μιάς παρατάξεως πού δίσταζε να παραδώση την αρχή. Τό πλαστηρικό πραξικόπημα, μολονότι ήταν τόσο «παράτυπο» ώστε ακόμη και οι φίλοι του στρατηγού να αποφύγουν να τό δικαιολογήσουν, ώστόσο προδίδει τήν σημασία πού απέδιδαν οι όπαδοι τών κομμάτων στην κατοχή τής κρατικής εξουσίας.

Καθώς ή τελευταία τετραετία του Έλ. Βενιζέλου (1928-1932) πλησίαζε πρὸς τό τέλος της, οι έσωτερικές διχόνοιες στό στρατόπεδο τών Φιλελευθέρων αυξάνονταν. Ο ίδιος ό Βενιζέλος πρόβαλε πέρα από τις πραγματικές του διαστάσεις τόν κίνδυνο τής παλινρθώσεως τής μοναρχίας έλπίζοντας ότι ή κοινή άπειλή θα συσπείρωνε για μιάν ακόμη φορά τούς παλιούς όπαδούς του κάτω από τήν ήγεσία του.² Τά σποραδικά φιλομοναρχικά δημοσιεύματα του 1931-1932 δεν άλλαζαν τό γεγονός ότι ό Γεώργιος Β΄ δεν είχε ούτε τις ευκαιρίες, αλλά ούτε τήν ιδιοσυγκρασία του πατέρα του για να άποκτήση τά δικά του έρείσματα στόν πολιτικό χώρο. Αντίθετα, είχε έχθρους —όπως τούς βουλευτές του Λαϊκού κόμματος Σ. Στράτο, Μ. Κύρκο και Π. Ράλλη— ακόμα και μέσα στό ίδιο στρατόπεδο τών αντιβενιζελικών. Στις άγγλικές έξ άλλου πηγές τής περιόδου δεν βρίσκουμε ένδείξεις στροφής τής βρεταννικής πολιτικής υπέρ τής παλινρθώσεως τής μοναρχίας. Παρά τήν αδύνατη όμως θέση του μοναρχισμού τό 1932, ό Βενιζέλος εξαπέλυσε μιá έκστρατεία κατά τών αντιπάλων του με προειδοποιήσεις (21 Ιουνίου 1932) —ότι ποτέ δεν θα έπιτρεπόταν στό Λαϊκό κόμμα να έρθη στην έξουσία αν δεν αναγνώριζε έπίσημα τό καθεστώς τής άβασιλευτης δημοκρατίας— και με άπειλές έπεμβάσεως του αναγεννημένου Στρατιωτικού Συνδέσμου³ υπό τόν στρατηγό Άλέξανδρο Όθωναίο (9 Αυγούστου 1932).

1. Ο Β. Φίλιας γράφει για τήν πολιτική ζωή στην Έλλάδα του 19ου αι. : «Οι πολιτικοί άγώνες άποκοινωνικοποιούνται με τήν έννοια ότι άποσυνδέονται από τό πεδίο του κοινωνικού ανταγωνισμού και παίρνουν τόν χαρακτήρα διαμάχης γύρω από τήν γυμνή νομή τής έξουσίας, θέμα καθοριστικής σημασίας για τήν ίψη τών κομμάτων και τις πολιτικές λειτουργίες γενικότερα». Β. Φίλιας, Κοινωνία και έξουσία στην Έλλάδα, 1800 - 1864, Τόμ. 1, Άθήνα 1974, σ. 156.

2. Γ. Δαφνής, Η Έλλάς μεταξύ τών δύο πολέμων, τόμ. Β΄, Άθήνα 1955, σ. 143 - 144. Waterlow (Άθήνα) πρὸς F.O., αρ. 236, 7 Ιουν. 1934 : F.O. 371/18393/3489/1919.

3. Μυστική στρατιωτική όργάνωση πού έδρασε στην περίοδο 1923 - 24 με σκοπό τήν έπιβολή τής άβασιλευτης δημοκρατίας.

Στις 30 Ὀκτωβρίου ὁ ἴδιος ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος Παναγῆς Τσαλδάρης, ἔθεσε προσωρινὸ τέλος στὴ διαμάχη ἀναγνωρίζοντας μετὰ τίς ἐκλογές⁴ τὴν ἀβασίλευτη καὶ ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὴν διάλυση τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου⁵ καὶ τὴν ψήφο ἀνοχῆς τῶν Φιλελευθέρων προκειμένου νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησις μειοψηφίας στὶς 5 Νοεμβρίου. Στις 13 Ἰανουαρίου 1933, εἴτε γιατί τὰ στελέχη τοῦ βενιζελισμοῦ κατάφεραν ἐπιτέλους νὰ συμφωνήσουν σὲ ἐκλογικὴ συνεργασία, εἴτε γιατί ὁ ὑπουργὸς στρατιωτικῶν Γεώργιος Κονδύλης εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀλλοιώνῃ ἐπικίνδυνα τὴν σύνθεσις τοῦ βενιζελικοῦ στρατοῦ, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Φιλελευθέρων ἀπέσυρε τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ κόμματός του καὶ ἡ κυβέρνησις Τσαλδάρη ἔπεσε.⁶

Ἡ μείωσις τῆς ἐκλογικῆς δυνάμεως τῶν κατακερματισμένων βενιζελικῶν στὶς ἐκλογές τοῦ Σεπτεμβρίου τοὺς ἀνάγκασε νὰ συσπειρωθοῦν καὶ πάλι ὑπὸ τὸν Βενιζέλο. Ἡ συνεργασία αὐτὴ ἐνίσχυσε τὴν αὐτοπεποίθησις τῆς παρατάξεως καὶ τὴν ὀδήγησε σὲ ἄμεση ἐκλογικὴ ἀναμέτρησις μετὰ τὸ Λαϊκὸν κόμμα. Στις ἐκλογές τῆς 5ης Μαρτίου 1933 ἡ «Ἠνωμένη Ἀντιπολίτευσις» μετὰ 527.200 ψήφους κέρδισε 136 ἔδρες, ἐνῶ ὁ «Ἐθνικὸς Συνασπισμὸς» τῶν βενιζελικῶν, ποὺ συγκέντρωσε 528.656 ψήφους, χάρις στὴν ἰδιωτυπία τοῦ πλειοψηφικοῦ συστήματος, ἐξασφάλισε μόνον 110 ἔδρες.⁷

Ὅταν ἡ νίκη τῆς ἀντιβενιζελικῆς παρατάξεως ἐγίνε φανερὴ, καὶ ἰδιαίτερα ἡ ἐκλογή τοῦ Γεωργίου Κονδύλη, ὁ Πλαστήρας δήλωσε στὸν Βενιζέλο ὅτι σκόπευε νὰ ἐμποδίσῃ μετὰ κίνημα τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸ Λαϊκὸν κόμμα. Ὁ φόβος τῆς παλινρθώσεως, ποὺ εἶχε καλλιεργηθῆ ἐπίμονα τὸν προηγούμενον χρόνον, καθὼς καὶ ὁ πανικὸς τῆς ἀπώλειας τῆς ἐξουσίας ὕστερα ἀπὸ δέκα σχεδὸν χρόνια βενιζελικῆς κυριαρχίας στὸ κοινοβούλιον, ἐξηγοῦν ὡς ἓνα σημεῖον τὴν ἀπόφασιν τοῦ στρατηγοῦ ὅπως καὶ τὴν ὀλιγοψυχίαν τοῦ Βενιζέλου προκειμένου νὰ τὸν ἐμποδίσῃ. Ὁ τελευταῖος,

---

4. Στις ἐκλογές τῆς 25ης Σεπτ. 1932 τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων κέρδισε 98 ἔδρες ἔναντι 15 τοῦ Λαϊκοῦ, 15 τῶν Προοδευτικῶν (Καφαντάρης), 8 τοῦ Ἀγροτικοῦ - Ἐργατικοῦ (Παπαναστασίου), 6 τοῦ Ἐθνικοῦ Ριζοσπαστικοῦ (Κονδύλης) καὶ 10 τοῦ Κομμουνιστικοῦ. Βλ. Δ α φ ν ῆ, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 152.

5. Γ. Β ο ὑ ρ ο υ, Παναγῆς Τσαλδάρης, Ἀθήνα 1955, σ. 237 - 242.

6. British Library of Information (Νέα Ἰόρκη) πρὸς F.O., 8 Σεπτ. 1936 : F.O. 371/20390/R 5511/220/19. Βλ. καὶ ἄρθρον τοῦ N. S. K a l t c h a s στὸ *Foreign Policy Reports* XII no 12 (1 Σεπτ. 1936) σ. 147 - 148. Ramsay πρὸς Simon 19 Ἰαν. 1933 : F.O. 371/16771/C 603/399/19. Ἐπίσης βλ. αὐτόθι σχόλιον τοῦ R. M. H. Hankey (21 Ἰαν.) : «It was presumably more a love for the pork barrel than any real predilection for dictatorship that brought about the govts downfall».

7. Δ α φ ν ῆ, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 181.

σύμφωνα με δική του μαρτυρία,⁸ άποπήρε τόν Πλαστήρα λέγοντάς του ότι δέν ήταν φτιαγμένος για δικτάτορας, χωρίς όμως και νά άσκήση τήν άναμφισβήτητη επιρροή του επάνω στον κινηματία όπαδό του για νά τόν έμποδίση.⁹

Τήν 6η Μαρτίου 1933, στις 5 π.μ., ό Πλαστήρας μπήκε στο Ύπουργείο Στρατιωτικών και άφού ανέλαβε, χωρίς νά συναντήση αντίσταση τά καθήκοντα του ύπουργού Κατεχάκη, άρχισε νά εκδίδη διαταγές προς τις στρατιωτικές μονάδες τής χώρας. Ό Βενιζέλος άρνήθηκε νά δώση στον Κατεχάκη τήν άδεια νά χτυπήση τόν Πλαστήρα και διόρισε ύπουργό στρατιωτικών τόν διοικητή του Α΄ Σώματος Στρατού Κ. Μανέτα για νά άποθαρρύνη τους όπαδούς του Πλαστήρα, χωρίς όμως και νά τους άντιμετωπίση με τά όπλα. Είδοποιημένοι άπό τόν Μανέτα οί διοικητές των μονάδων τής πρωτεύουσας συγκεντρώθηκαν στα γραφεία του Α΄ Σώματος Στρατού, όπου πρώτος ό γενικός επιθεωρητής Β΄ Επιθεωρήσεως Στρατού αντιστράτηγος Όθωναίος άποκήρυξε τό κίνημα και συμβούλεψε και τους παρισταμένους νά μήν άναμιχθούν. Μόνο ό συνταγματάρχης Διάμεσης άρνήθηκε νά συμμορφωθή στην προτροπή του Όθωναίου ύποστηρίζοντας ότι είχε ήδη ύποσχεθή στον Πλαστήρα τις ύπηρεσίες του Ιου συντάγματος πεζικού που ήταν ύπό τή διοίκησή του. Οί ύπόλοιποι δήλωσαν στον κινηματία στρατηγό ότι δέν θα συμμετείχαν ενεργά στο έγχειρημά του. Άνάλογη στάση τήρησαν και οί αντιστράτηγοι του Άνωτάτου Στρατιωτικού Συμβουλίου, οί Εύθ. Τσιμικάλης (Γενικός Επιθεωρητής Α΄ Επιθεωρήσεως Στρατού), Άλ. Μαζαράκης (Επιθεωρητής Στρατιωτικών Σχολών) και Θ. Μανέτας (Άρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού), —όλοι παλιοί βενιζελικοί— όταν ό Πλαστήρας ζήτησε τήν βοήθειά τους. Ό Τσιμικάλης μάλιστα πρότεινε στον Βενιζέλο νά σχηματιστή κυβέρνηση άπό τά μέλη του Άνωτάτου Στρατιωτικού Συμβουλίου για νά άντιμετωπισθή ή κρίση.¹⁰

Άκόμη και άν ό Βενιζέλος δέν ήταν άμεσα ύπεύθυνος για τό κίνημα τής 6 Μαρτίου 1933, προσπάθησε όμως νά τό εκμεταλλευθή για νά βελτιώ-

8. Έφημερίς των Συζητήσεων τής Βουλής, (Συνεδρίαση 9η (15 Μαΐου 1933), σ. 137.

9. Η έκδοχή του Πλαστήρα είναι διαφορετική. Στο κείμενό του του Άπριλίου 1934, «Διατί έκαμα τήν επανάστασι τής 6ης Μαρτίου» σ. 18 (Άρχείο Άλ. Ζάννα), γράφει : «*Η 6η Μαρτίου άν έβλαψε ως εξελίχθη, έβλαψε μόνον τήν Δημοκρατικήν παράταξιν και ιδία τό κόμμα των Φιλελευθέρων εις του όποίου άρχηγού τήν επιμονήν όφείλεται ή συγκατάθεσις του Άρχηγού του κινήματος εκείνου νά δώση οικειοθελώς τήν προταθείσαν λύσιν*». Έπιβαρυντική για τήν στάση του Βενιζέλου είναι και ή διήγηση του Άλ. Μαζαράκη - Αί ν ι ά ν ο ς, Άπομνημονεύματα, Άθήνα 1948, σ. 361 - 363.

10. Ό Βενιζέλος άργότερα ισχυρίσθηκε ότι ή ιδέα ήταν δική του. Μαζαράκης, αὐτόθι σ. 363.

ση τὴν μετεκλογικὴ του θέση. Παίζοντας τὸν ρόλο τοῦ μεσολαβητῆ ἀνάμεσα στὸν στασιαστὴ στρατηγὸ καὶ τὸν ἀρχηγὸ τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος ἐπιδίωκε παραχωρήσεις ποῦ ἐξυπηρετοῦσαν τὰ συμφέροντα τοῦ κόμματός του. Ἔτσι πρότεινε στὸν Τσαλδάρη Οἰκουμενικὴ Κυβέρνηση—λύση τὴν ὁποία ὁ τελευταῖος ἀπέρριψε—καὶ τέλος κυβέρνηση ἀπὸ τὴν κοινοβουλευτικὴ πλειοψηφία μὲ ἀνάθεση ὅμως τῶν πολεμικῶν ὑπουργείων σὲ στρατιωτικούς κοινῆς ἐμπιστοσύνης. Ἡ λύση τοῦ σχηματισμοῦ κυβερνήσεως ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ Ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου ἐπικράτησε ὅταν ὁ Κ. Μανέτας διαβεβαίωσε τὸν Τσαλδάρη ὅτι μία σύγκρουση μὲ τις δυνάμεις τοῦ Πλαστήρα θὰ εἶχε ἀβέβαιο ἀποτέλεσμα καὶ θὰ κόστιζε πολλές ζωές.

Στὸ μεταξὺ ὁ Πλαστήρας ἔκανε κατάσχεση τῶν ἐφημερίδων ποῦ ἀνακοίνωναν τὴν νίκη τοῦ Τσαλδάρη, σταμάτησε τὴν ἀναμετάδοση ὅλων τῶν τηλεγραφικῶν μηνυμάτων, διέταξε νὰ συλληφθῆ ὁ ἡγέτης τῶν Λαϊκῶν καὶ ἐξασφάλισε ἀπὸ τὸ τηλέφωνο τὴν ὑποστήριξη πολλῶν στρατιωτικῶν μονάδων. Τὸ μεσημέρι τῆς 6ης Μαρτίου ἀνακοίνωσε ἐπίσημα στὸν ἑλληνικὸ λαὸ ὅτι εἶχε ἀποφασίσει νὰ ἀναλάβῃ πραξικοπηματικά τὴν ἐξουσία γιατί δὲν πίστευε πιά ὅτι μποροῦσε μὲ κοινοβουλευτικὴ διακυβέρνηση νὰ ἀποτραπῆ ἡ παλινόρθωση τῆς μοναρχίας καὶ ἡ ἐξάπλωση τοῦ κομμουνισμοῦ.

Ὁ Πλαστήρας εἶχε ὡς τὴν δύση τοῦ ἡλίου ἐξασφαλίσαι τὴν ὑποστήριξη ἢ τὴν ἀνοχὴ ὅλων τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν μονάδων, τοῦ στόλου καὶ τῆς ἀεροπορίας, μὲ ἐξαίρεση τὸ Β' Σῶμα Στρατοῦ ὑπὸ τὸν ἀντιστράτηγο Πετρίτη. Εἶχε ἐπίσης ἐξασφαλίσαι τὴν ἀνοχὴ τοῦ ὑπουργοῦ Μανέτα, χάρις στὶς συμβουλές τοῦ Βενιζέλου γιὰ μετριοπάθεια, καὶ ἔτσι οἱ μονάδες τῶν Ἀθηνῶν ὑπάκουαν οὐσιαστικά στὶς διαταγές του. Στὶς 7 μ.μ. στρατὸς καὶ ἀστυνομία διέλυαν ἔπειτα ἀπὸ αἱματηρὲς συγκρούσεις διαδηλωτὲς ποῦ διαμαρτύρονταν ἐναντίον τοῦ πραξικοπήματος.

Παρὰ τὴν εὐκολία μὲ τὴν ὁποία ὁ Πλαστήρας κατώρθωσε νὰ ἐλέγξῃ προσωρινὰ τὰ πράγματα, σύντομα ἐγινε φανερὴ ἡ ἀπροθυμία τῆς βενιζελικῆς ἀνωτάτης ἡγεσίας τοῦ στρατοῦ νὰ συνεργασθῆ μαζί του. Ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος διαπραγματευόταν χωρὶς τὴν συγκατάθεσή του τὸν σχηματισμὸ μιᾶς κυβερνήσεως στρατηγῶν ποῦ θὰ μεταβίβαζε τὴν ἐξουσία στὸ Λαϊκὸ κόμμα. Ἔτσι ὁ Βενιζέλος, μολονότι δὲν εἶχε θελήσει ἢ μπορέσει νὰ ἐμποδίσῃ τὸ κίνημα, ἦταν αὐτὸς ποῦ ἔβγαλε τὴν χώρα ἐκείνη τὴν στιγμή ἀπὸ τὸ πολιτικὸ ἀδιέξοδο.¹¹

Στὶς 8 μ.μ. τῆς ἴδιας ἡμέρας ὁ Πλαστήρας ἐγκατέλειπε ἀπογοητευμένος τὸ Ὑπουργεῖο, ἀφοῦ εἶχε παραδώσει, μετὰ ἀπὸ σύσταση τοῦ Βενιζέλου

11. Δ α φ ν η, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 180 - 206. Β ο ὑ ρ ο υ, ἔθ' ἄνωτ. σ. 301 - 314. Ἄ λ. Ζ ά ν ν α, Νικόλαος Πλαστήρας. Τὸ «Βῆμα» (22/2/59 ἕως 22/3/59). Μ α ζ α ρ ά κ η, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 303.

τὴν θέση τοῦ στοῦ νέο ἀρχηγό τῆς κυβερνήσεως Ὁθωναῖο. Σὲ λίγο καιρὸ ἐγκατέλειπε κρυφὰ καὶ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ μὴν ἐπιστρέψῃ πρὶν ἀπὸ 11 ὀλόκληρα χρόνια. Ἡ ἀμνηστία ποῦ ὁ Βενιζέλος εἶχε προσπαθήσει νὰ πετύχῃ γιὰ τὸν Πλαστήρα δὲν δόθηκε ἀπὸ τὴν κυβέρνησι τοῦ Ὁθωναίου καὶ φυσικὰ οὔτε ἀπὸ τὴν κυβέρνησι Τσαλδάρη.

Ἐπάρχουν πολλῆς εἰκασίης σχετικὰ μὲ τὰ κίνητρα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς 6ης Μαρτίου 1933. Δὲν ἀποκλείεται ἡ πρότασι τοῦ Πλαστήρα νὰ βρῆκε ἀπήχησι στὶς κρυφῆς ἐλπίδες τοῦ ἴδιου τοῦ Βενιζέλου. Στὴ συνέχεια ὁμως ἡ ἀντίδρασι τοῦ Ὁθωναίου (γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπάρχει ἐνδειξι ὅτι συνεννοήθηκε μὲ τὸν Βενιζέλο πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη του ἄρνησι νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ κίνημα) καὶ ἀργότερα τῶν στρατηγῶν, ἔφεραν ἴσως τὸν ἡγέτη τῶν Φιλελευθέρων καὶ Πρόεδρο τῆς Κυβερνήσεως ἀντιμέτωπο μὲ τὶς εὐθύνες τοῦ γιὰ τὴν διατήρησι τῆς συνταγματικῆς τάξεως.¹² Ὁ Γ. Βούρος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Βενιζέλος ἀποφάσισε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν νομιμότητα, ὅταν ἀνακάλυψε ὅτι ἡ ἤττι τῆς παρατάξεώς του δὲν ἦταν τόσο μεγάλη ὅσο εἶχε ἀρχικὰ πιστέψει. Ἐτσι ἐξακριβώθηκε ὅτι οἱ βενιζελικοί, μολονότι ἔχασαν τὴν πλειοψηφία στὴν Βουλὴ, δὲν ἔχασαν καὶ τὴν πλειοψηφία στὴ συνέλευσι τῶν δύο νομοθετικῶν σωμάτων (Βουλὴ, Γερουσία).¹³

Τὰ κίνητρα τοῦ Ὁθωναίου εἶναι σαφέστερα. Καθὼς θεωροῦσε τὸν ἑαυτό του τὸν ἀναμφισβήτητο ἡγέτη τῶν ἐν ἐνεργείᾳ βενιζελικῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ἔβλεπε στοῦ πρόσωπο τοῦ Πλαστήρα, μὲ τὸν ὁποῖο βρισκόταν σὲ ρήξι ἀπὸ τὸ 1927, τὸν ἀνεπιθύμητο ἀπόστρατο ποῦ ἐρχόταν νὰ διασαλεύσῃ τὴ στρατιωτικὴ καθεστηκυῖα τάξι.¹⁴ Γιαυτὸ μετὰ τὸν σχημα-

12. Μολονότι τὸ κίνημα στρεφόταν ἐναντίον τῆς νομιμότητος, συνεπῶς καὶ ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου ποῦ ἦταν ἀκόμη πρωθυπουργός, ὁ τελευταῖος ἀντιμετώπισε τὸν Πλαστήρα σὰν ἄνθρωπο τῆς παρατάξεώς του μᾶλλον παρά σὰν κινήματι. Ἐτσι ἀρχικὰ προσπάθησε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀμνήστευσή του καὶ ἀργότερα στὴ Βουλὴ θέλησε νὰ μειώσῃ τὴν ἐντύπωσι ποῦ προκάλεσε τὸ κίνημα, θυμίζοντας — πρὸς μεγάλη ἀγανάκτησι τῶν ἀντιβενιζελικῶν — τὶς ὑπηρεσίης ποῦ εἶχε προσφέρει ὁ Πλαστήρας στὴν πατρίδα. Ἐφημερίς τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς, Συνεδρίασι 9η, (15 Μαῖου 1933), σ. 143 - 144.

13. Β ο ὄ ρ ο υ, ἔνθ' ἄνωτ, σ. 303.

14. Ὁ Πλαστήρας εἶχε ματαιώσει τότε τὰ σχέδια τοῦ Ὁθωναίου νὰ ἀνατρέψῃ τὴν Οἰκουμενικὴ κυβέρνησι. Ἐνδεικτικὴ καὶ τῶν διαθέσεων τοῦ Πλαστήρα ἀπέναντι στοῦ Ὁθωναίου εἶναι ἡ ἐπιστολή του τῆς 7ης Ἰουλίου 1932, πρὸς τὸν Ἄλ. Ζάννα. ὅπου μετὰξὺ ἄλλων γράφει :

«... Καὶ ἐγὼ ὡς πρὸς τὴν στάσι τοῦ Ὁθωναίου κάτι ἀντιλήφθηκα ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας καὶ ἐλεηνολόγησα τὴν στενοκεφαλιά του. Ξέρεις ἄλλως τε τὰς ἀντιλήψεις μου γιαντὸν καὶ θεωρῶ περιττὸν νὰ τὰς ἐπαναλάβω. Ἐσχάτως μάλιστα ἐγὼ — μὲ τὴν κατασκευὴν τοῦ στρ. Συνδέσμου — ἤθελα νὰ ξεκαθαρίσω μιά γιὰ πάντα τὴ θέσι μου μὲ αὐτὸν τὸν κύριον ποῦ μὲ τὴ στενοκεφαλιά μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ μεγάλα κακά, ἀλλὰ εἴξερα ὅτι θὰ ἦσο ἀντιθέτου γνώμης... Ἀργότερα ὁμως ἔχω σκοπὸ νὰ τὰ ξεκαθαρίσω τὰ πράγματα

τισμὸ τῆς κυβερνήσεως τῶν «Στρατηγῶν», ὁ Ὄθωναίος παρέλειψε σκόπιμα νὰ ἀμνηστεύσῃ τὸν Πλαστήρα ἀφήνοντάς τον ἐκτεθειμένον στὴν δίωξη τῆς κυβερνήσεως Τσαλδάρη. Τέλος ἡ ἄρνηση τῶν στρατηγῶν νὰ βοηθήσουν τὸν Πλαστήρα, παρὰ τὴν ἰδεολογικὴ τους συνάφεια, εἶναι πιθανὸν νὰ ὀφείλεται στὴν συνηθισμένη ἀπροθυμία τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν νὰ ἀδικιωνοῦν τις θέσεις τους, καὶ μάλιστα γιὰ μιὰν ἀβέβαιη ὑπόθεση.

Ὁ Πλαστήρας, ποῦ σύμφωνα μὲ ἀγγλικὲς ἐκτιμήσεις κινήθηκε ἀπὸ φόβο μήπως ἐπαναληφθοῦν τὰ ἀντίποινα ἐναντίον τῶν βενιζελικῶν ποῦ ἀκολούθησαν τις ἐκλογὲς τοῦ 1920,¹⁵ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ὁ ἴδιος τὴν στάση του σὲ ἓνα κείμενο ποῦ ἔγραψε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1934.¹⁶ Ἀρχίζοντας τὸ ἀπολογητικὸ του κείμενο μὲ μιὰν ἀναδρομὴ στὸ παρελθὸν τονίζει ὅτι ὁ κοινοβουλευτισμὸς εἶχε ἀποτύχει καὶ ὅτι πρὶν ἀπὸ τις ἐκλογὲς τοῦ 1932 εἶχε ἀναζωπυρωθῆ ὁ παλιὸς διχασμὸς. Ἀναφέρεται ἐπίσης στὶς προσπάθειες τοῦ Ὑπουργοῦ Στρατιωτικῶν Κονδύλη ν' ἀλλάξῃ τὴ σύνθεση τοῦ στρατοῦ, καθὼς καὶ σὲ σχέδια ἀνατροπῆς τοῦ καθεστώτος ἀπὸ μέλη τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος, ποῦ περιλάμβαναν καὶ τὴν δολοφονία τοῦ ἴδιου.

«...Συναισθανόμενον ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς μὲ τὰ 50 % τῶν ἀπατηθέντων ἐκ δελεαστικῶν καὶ κακοήθων ὑποσχέσεων δὲν ἦτο ἄξιος νὰ ὑποστῇ τὰς συνεπειὰς μιᾶς ἀναρροισμένης Κυβερνήσεως. Καὶ ἐπὶ τέλους δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χωρέσῃ εἰς τὴν λογικὴν ὅτι οἱ ψῆφοι 500 Ἀθηναίων ἦσαν ἀρκετοὶ διὰ νὰ ἀποτελέσουν σεβαστὸν κριτήριον μιᾶς πραγματικῆς ἐντυμηγορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Καὶ θὰ μοῦ προβληθῆ: Μὲ ποῖον δικαίωμα ἐτόλμησα νὰ προβῶ εἰς ἓνα προαξικόπημα βίαιον καὶ ἔκνομον χωρὶς κἂν νὰ ἔχω τὴν στιγμὴν ἐκείνην οὔτε Δημοσίαν τινὰ θέσιν; Ἐ, λοιπὸν τὸ δικαίωμα ἐπίστευα καὶ πιστεύω ὅτι τὸ ἔχω περισσότερον ἀπὸ τὸν κατὰ συνθήκην Ἀρχηγὸν τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος διότι ὅταν ἐκεῖνος ἐνύσταζε, ἡμεῖς ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν διεξηγάγομεν τοὺς σκληροτέρους ἀγῶνας διὰ νὰ δημιουργήσωμεν μιὰν μεγαλυτέραν Ἑλλάδα καὶ ἐντιμοτέραν, διὰ νὰ χαρίσωμεν εἰς τὸν ἀσφυκτιῶντα καὶ παλαιόντα ὑπὸ σκληροτάτας συνθήκας Ἑλληνικὸν Λαόν, ἓνα βίον ἀνετώτερον καὶ ἀνθρωπινότερον...

Εἰς ὅλα αὐτὰ θὰ μᾶς ἀντιτάξουν οἱ σοφολογιώτατοι —περιφρονητικῶς

καὶ νὰ μὴ νομίζουν μερικοὶ πὼς ἔχουν τὸ Στρατὸ τσιφλίκι τους καὶ μποροῦν ὅποτε τοὺς καπνίσῃ νὰ τὸν ρίπτουν εἰς ἀνοήτους περιπετείας! !...». (Ἀρχεῖον Ἀλ. Ζάννα). Στὴν παράθεση τῶν κειμένων διορθώθηκαν σιωπηρὰ τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη, διατηρήθηκαν ὁμως οἱ γλωσσικὲς ἰδιοτυπίες τῆς ἐποχῆς.

15. Ramsay πρὸς F.O., 7 Μαρτ. 1933 : F.O. 371/16771/2492/399/19.

16. Δακτυλογραφημένο ἀντίγραφο τοῦ κειμένου μὲ τὸν τίτλο : «Διατὶ ἔκανα τὴν ἐπανάστασι τῆς 6ης Μαρτίου» (σελίδες 20), βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο Ἀλ. Ζάννα.

ἴσως— τὰ Συντάγματα, τοὺς θεσμούς, τὰς Λαϊκὰς ἐλευθερίας καὶ τόσα ἄλλα ποὺ ἐν ἀφθονίᾳ περιλαμβάνονται εἰς κάθε σχετικὸν σύγγραμμα μὲ τὰ πολιτικὰ συστήματα.

Ἔοια αὐτὰ εἶνε καλὰ καὶ ἅγια ὅταν λειτουργοῦν καλῶς. Καὶ διὰ τὴν λειτουργήσων καλῶς χρειάζονται ὁμαλὰς περιστάσεις, ἀπαιτοῦν πολιτικὴν σταθερότητα καὶ ὁμαλότητα πολιτικοῦ βίου, ὥστε τὰ κόμματα τὰ ἀλλολληδιαδῶχος ἀνερχόμενα εἰς τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐξακολουθοῦν προάγοντα τὸ ἔργον τῆς προηγουμένης καὶ ὄχι νὰ ἔρχονται διὰ τὴν ἀνατρέφουν ὅτι μὲ θυσίας τοῦ Λαοῦ κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ ἢ ἄλλη. Σήμερον δὲν ὑφίσταται ἡ περίπτωσις αὐτή. Δὲν ὑπάρχει ἀπὸ πολλοῦ ἡ σχετικὴ ὁμαλότης εἰς τὸν πολιτικὸν βίον μας. Καὶ δὲν θὰ μεταβληθῇ ποτὲ ἡ καταστρεπτικὴ διὰ τὴν χώραν αὐτὴ κατάστασις ἐὰν δὲν μεσολαβήσῃ μία ἄλλη — ὄχι τρίτη — κατάστασις, ἀλλ' εἰδικὴ κατάστασις ἡ ὁποία θὰ στηριχθῇ ἐπὶ ἄλλων βάσεων, παραμερίζουσα κάθε τὶ παλαιὸν καὶ ἄχρηστον.

Ἔχομεν τὸ δικαίωμα αὐτὸ ἀκόμη, διότι δὲν δύνανται νὰ μᾶς κατηγορήσων ὅτι ἐπεδιώξαμεν τὴν θὴν Μαρτίου νὰ στερήσωμεν τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν τῶν ἐλευθεριῶν του, ἀφοῦ εἶνε γνωστὸν ὅτι ἄλλοτε πανίσχυροι κατείχομεν τὴν Ἀρχὴν καὶ ὑπὸ περιστάσεις τραγικῶς δυσκόλους, καὶ ὄχι μόνον τὰς ἐλευθερίας του δὲν ἐστερήσαμεν τὸν Λαόν, ἀλλὰ καὶ μὲ χρηστότητα τὸν ἐκυβερνήσαμεν καὶ τέλος οἰκειοθελῶς παρεδώκαμεν τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους του.

Ἄλλὰ πῶς εἶνε δυνατὸν λογικὸς ἄνθρωπος νὰ φαντασθῇ ὅτι καὶ ἐγὼ καὶ οἱ συνεργάται μου, τέκνα τοῦ Λαοῦ, διελθόντα ὀλόκληρα ἔτη τῆς ζωῆς μας ἐν μέσῳ ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων θὰ ἔχομεν τὴν ἀνίερρον πρόθεσιν νὰ τὸν στερήσωμεν τὰς ἐλευθερίας του;

Ὅχι! Τρεῖς φορὲς ὄχι! Εἰς ἡμᾶς τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας εἶνε περισσότερον ἀνεπτυγμένον, εἶνε αἶσθημα πραγματικόν, κυκλοφοροῦν μέσα εἰς τὸ αἷμα μας, διότι ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἐννοοῦμεν τὴν τάξιν, δικαιοσύνην, ἀσφάλειαν, πειθαρχίαν, ἀλληλοσεβασμὸν καὶ ὄχι ἀσυδοσίαν, ἀναρχίαν, ἐκμετάλλευσιν, ἀδικίαν, καταπίεσιν, ἰσοδυναμοῦσαν μὲ τὴν χειροτέραν τυραννίδα.

Εἰς τὰς κακῶς ἐννοουμένας αὐτὰς ἐλευθερίας στηρίζονται τὰ ἀνευ ἠθικῶν ἀρχῶν κόμματα, τὰ ὁποῖα στερούμενα κύρους, ἰκανότητος καὶ πρὸ παντὸς ἰθύνοντος νοῦ, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς τὸ Λαϊκὸν κόμμα, ἐκμεταλλεύονται τὸν λαὸν ἐν ὀνόματι αὐτῶν τῶν δῆθεν ἐλευθεριῶν, ἐνῶ πραγματικῶς τὸν καταρρίπτουν εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἀνελευθέρου ἀφοῦ μόνον οἱ ὀλίγοι ἐπιτήδειοι τοῦ κόμματος καρποῦνται ὠφελημάτων εἰς βάρος τῶν ἄλλων ἀφελῶν.

Ἄν αὐτὰ εἶνε αἱ Λαϊκαὶ ἐλευθερίαι αἰρέτωςαν αἱ ἐλευθερίαι!

Δὲν ἐπεχειρήσαμεν λοιπὸν ἡμεῖς τὴν θὴν Μαρτίου διὰ τὴν προξενήσωμεν βλάβην εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ, οὔτε νὰ τοῦ στερήσωμεν τὰς ἐλευθερίας του, ἀλλὰ ἐτολμήσαμεν ἐν γνώσει τῶν κινδύνων ποὺ παρορσιάζει μία τιαυ-

τη ἐντελῶς ἀπαράσκενος ἐπιχειρήσεις, πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ, διὰ τὰ τὸν ἀπαλλάξωμεν ἀπὸ τὰ κακὰ μιᾶς Κυβερνητικῆς ἀναρχίας, οὐδόλως διαφεροῦσης μιᾶς τυραννίδος.

Βεβαίως διὰ τὴν προᾶξιν μας αὐτὴν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωμεν ἐκ τῶν προτέρων τὴν Λαϊκὴν ἔγκρισιν. Ἀλλὰ μήπως εἴχομεν αὐτὴν καὶ τὸ 1922; Ὁ Λαὸς ἐκ τῶν ὑστέρων μᾶς ἐπεδοκίμασεν καὶ τότε.

Ἐξ ἄλλου ἡμεῖς οἱ Στρατιωτικοὶ ἔχομεν διάφορον νοοτροπίαν. Τὰς πράξεις μας τὰς διέπει περισσότερον ἢ λογικὴ τῆς καρδίας καὶ τῆς σκοπιμότητος καὶ ὀλιγώτερον ἢ λογικὴ τῶν θεωριῶν. Ἡμεῖς ἐξετάζομεν ἂν ἡ προᾶξις δὲν εἶνε ἀνήθικος καὶ ἂν ἐξυπηρετεῖ τὸ Ἑλληνικὸν συμφέρον καὶ ἀδιαφοροῦμεν ἂν συμβιβάζεται ἢ ὄχι μὲ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς κειμένους Νόμους. Διότι φρονοῦμεν ὅτι ἓνα καλὸν προσγενόμενον ὅπωςδήποτε εὐκόλως καὶ εὐπροσδέκτως νομιμοποιεῖται, ἐνῶ ἓνα κακὸν καὶ ἐπὶ ἀρίστου Νόμου βασιζόμενον εἶνε πάντα κακόν.

Τὰ μεγαλύτερα καὶ σπουδαιότερα ἔργα δὲν στηρίζονται πάντα ἐπὶ τῆς νομιμότητος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἠθικῆς, τὸ ὕψος τῆς ὁποίας δὲν δύναται νὰ φθάσῃ πάντοτε ὁ Νόμος.

Ἐπάρχον περιστάσεις κατὰ τὰς ὁποίας διὰ τὰ ἐπιτευχθῆ τὸ ὠφέλιμον ἐπιβάλλεται ἢ παραβίασις τοῦ Νόμου, ὅποτε τὸ παραβιάζειν καλῶς τὸν Νόμον εἶνε ἀσυνγκρίτως προτιμότερον τοῦ ἀπλῶς ἐφαρμόζειν αὐτόν.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι τοιοῦτου εἴδους Ἀρχαὶ ἔχουν καὶ τοὺς κινδύνους των. Οἱ Δημόσιοι ὅμως ἄνδρες δὲν ἴστανται εἰς τὸ ὕψος των ἂν ἀποφύγουν τοὺς κινδύνους. Ὅπου ὁ κίνδυνος ἐκεῖ καὶ τὰ μεγάλα ἔργα...

Ἡ χώρα σήμερον εὐρίσκειται ἐσωτερικῶς εἰς ἐξαιρετικῶς δυσκόλους στιγμὰς. Χρειάζονται μέτρα ἐξαιρετικά, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπεκταθοῦν εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ διὰ τὰ μέτρα αὐτὰ θὰ χρειασθοῦν ἄνδρες ἐξοικειωμένοι πρὸς τοὺς κινδύνους καὶ ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὸ ἐλάττωμα τοῦ φόβου τῶν εὐθυνῶν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς χρειάζεται ὁ ἴθύνων νοῦς ὡς κοινὸν στήριγμα.

Ἀπὸ τὰς σκέψεις λοιπὸν αὐτὰς ὁρμώμενος, ἀπὸ τὴν ἐπίγνωσιν τῶν ὑποχρεώσεών μου πρὸς τὴν Δημοκρατίαν, ἧς τυγχάνω εἰς τῶν κυριότερων ἰδρυτῶν καὶ ἀπὸ τὴν πεποιθήσιν τοῦ ὅτι ἡ χώρα θὰ περιέπιπτεν εἰς χάος ἀναρχίας καὶ ἀποσυνθέσεως ἐὰν ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας παρεδίδοτο ἢ Κυβερνησις εἰς χεῖρας τῆς Ἀντιδημοκρατικῆς παρατάξεως, προέβην εἰς τὸ πραξικόπημα τῆς 6ης Μαρτίου.

Ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν τὸ ἐσκέφθην τὸ ἀπεφάσισα καὶ τὸ ἐξετέλεσα ἄνευ προηγουμένης προπαρασκευῆς ἢ συνεννοήσεως¹⁷, διότι ὡς γνωστὸν ἀπὸ

17. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς ἔρχεται σὲ ἀντίφασιν, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, μὲ τὸ περιεχόμενον ἐπιστολῆς (4 Ἰουν. 1933) τοῦ Ζάννα πρὸς τὸν Πλαστήρα. (Βλ., κατωτ. σ. 93).

οὐδένα οὔτε καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίπαλον παρατάξιν ἐπιστεύετο ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν θὰ ἀπέβαινε ὑπὲρ τῆς ᾽Αντιπολιτεύσεως...

Παρεσύρθη ἐν τὴν λύσιν ταύτην (τῆς Κυβερνήσεως τῶν ᾽Αντιστρατήγων) διότι ἐπίστευσα ὅτι ὁ κ. Βενιζέλος ἐξησφάλισεν διὰ τῶν διαπραγματεύσεων αὐτῶν τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡρεμον μετὰ τινὰς ἐβδομάδας παραδόσιν τῆς ἐξουσίας ἐκ μέρους τῶν ᾽Αντιστρατῆγων πρὸς τὴν ἐκ τῶν ἐκλογῶν σχηματισθησομένην Κυβέρνησιν καὶ ὅτι οἱ ᾽Αντιστράτηγοι ἀναλαβόντες τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην θὰ ἐτήρουν τὸν λόγον των καὶ τὰς πρὸς ἐμὲ προσωπικῶς δοθείσας ὑποσχέσεις περὶ ἐξασφαλίσεως τῆς τάξεως καὶ παραδόσεως τῆς ᾽Αρχῆς μετὰ μῆνα...

᾽Ολα αὐτὰ μὲ ἐπίσταν νὰ συγκατατεθῶ ἐν μίαν λύσιν ὄχι διότι τὴν ἐπεδοκίμαζα, ἀλλὰ διότι ἐφρόνον ὅτι διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῆς Κυβερνήσεως τῶν ᾽Αντιστρατῆγων παρείχεται ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ κατασιγᾶσιν τὰ ἐξημμένα πνεύματα τῶν πολιτικῶν παρατάξεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ δοθῆ εὐκαιρία πρὸς ψύχραιμον ἐξέτασιν τῆς νέας καταστάσεως τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν...

Καὶ ἀντὶ νὰ ἀσχοληθῶν (οἱ στρατηγοὶ ὑπουργοί), ὡς εἶχον καθήκον, μὲ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς τάξεως καὶ νὰ τηρήσιν τὸν λόγον των ὡς πρὸς τὸ ἀκαταδίωκτον τῶν συμμετασχόντων ἐν τὸ κίνημα ᾽Αξ/κῶν, πανικοβληθέντες ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἐφάνησαν ἀνάξιοι ὄχι μόνον νὰ ἐκτελέσιν εὐλημμένας ὑποσχέσεις, ἀλλ' ἐταπεινώσαν ἑαυτοὺς καὶ τὸ Στρατιωτικὸν των γόητρον παρουσιασθέντες ἐνώπιον τῆς κοινῆς Δημοκρατικῆς γνώμης ὄχι ὡς Στρατηγοὶ καὶ ᾽Υπουργοί, ἀλλ' ὡς κλαυθμηροῖζοντες μείρακες προσπαθοῦντες διὰ παντὸς τρόπου νὰ φανοῦν εὐχάριστοι καὶ ἐξυπηρετικοὶ ἐν τὸν μετ' ὀλίγον Κυβερνήτην ᾽Αρχηγὸν τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος...

Καὶ παραπαίοντες ἐπέτρεψαν ὡς Κυβερνήσεις —ἀπερίγραπτος διαγωγή— νὰ ἀνοιχθῆ ἀνάκρισις κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 6ης Μαρτίου, ὡς εἶ νὰ μὴ ἦσαν οἱ ἴδιοι ποὺ παρέλαβαν ἀπὸ τὰς χεῖρας ἡμῶν τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐπικρατησᾶσης καὶ συνεπῶς δημιουργησᾶσης δίκαιον ἐπαναστάσεως. Καὶ ἐλησμόνησαν ὅτι ἡ ἐξουσία παρεδίδοτο ἐν αὐτοῖς κατόπιν διαπραγματεύσεων, ἐγκαταλείψαντες ἀστόργως, διὰ νὰ διατηρήσιν τὰς θέσεις των, συναδέλφους καὶ συμμαθητὰς των ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπέτρεψαν καταδίωξιν καὶ προφυλάκισιν.

Οὔτω ἐξ ὑπαιτιότητος τῶν ᾽Αντιστρατῆγων αὐτῶν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀφέθη ἐλεύθερον νὰ ἐκσπάσῃ τὸ παλαιὸν μεταξὺ τῶν δύο παρατάξεων μῖσος μὲ τὰς γνωστὰς ὀλεθρίας συνεπειὰς διὰ τὴν χώραν τὰς ὁποίας ἐσκόπει τὸ κίνημα τῆς 6ης Μαρτίου νὰ προλάβῃ.

᾽Αλλὰ ὑπάρχον πολλοὶ καὶ μάλιστα σοβαροὶ ἄνθρωποι ἐπιπολαίως σκεπτόμενοι νὰ ἐξάγουν ὡς συμπέρασμα ὅτι ἡ ὀξύτης αὐτῆ τῶν δύο παρατάξεων ἐγεννήθη ἔνεκα τοῦ πραξικοπήματος τῆς 6ης Μαρτίου. Εἶνε λάθος·

καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πιστεῦται ἀπὸ λογικοὺς ἀνθρώπους ζῶντας εἰς τὸν τόπον αὐτὸν παρακολοθηῶντας τὰ γεγονότα τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ ἐρευνηῶντας ἀπὸ περιοπῆς τὴν κατάστασιν. Οὐδέποτε ἡ δξέτης ἐξέλιπε καὶ ἂν ποτὲ ἐφαίνετο ὅτι ἠμβλύνθη, τοῦτο ἦτο φαινομενικόν, ὀφειλόμενον ἄλλοτε εἰς τὴν ἀπογοήτευσιν τῆς ἠττημένης παρατάξεως ἐστερημένης καὶ Ἐοχηγῶν μὲ ψυχικὴν δύναμιν καὶ κύρους, ἄλλοτε ἀπὸ τὰς ὑπερβολικὰς θωπείας τῆς νικητορίας παρατάξεως, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ τῆς τελευταίας Κυβερνήσεως Βενιζέλου ἔλαβον χαρακτῆρα παθολογικῆς καταστάσεως ὥστε νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀδυναμία τῆς Κυβερνώσεως παρατάξεως, πρᾶγμα ποῦ ἀνεξοπύρωσε εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς τῶν Βασιλοφρόνων τὰς ἐλπίδας των καὶ ὑπέθαλπε ἄσβεστην τὴν ἀδιαλλαξίαν καὶ ἄλλοτε εἰς προσποίησιν διὰ νὰ εἶνε περισσότερον ἐλεύθεροι εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἀνωτέρων σκοπῶν των, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔπαυσαν ποτὲ νὰ ἔχουν ὡς ἀντικείμενον τὴν συντριβὴν τοῦ ἀντιπάλου Δημοκρατικοῦ Κόσμου μέχρι τελείας ἀποσυνθέσεως, τὴν ἀνατροπὴν τοῦ Δημοκρατικοῦ πολιτεύματος καὶ τὴν ἐγκαθίδρουσιν τῆς Βασιλείας-τυραννίδος¹⁸.

Καὶ εἶνε ἄκρως λυπηρὸν ὅτι ὁ πολιτικὸς Δημοκρατικὸς κόσμος κατελήφθη ἀπὸ ἓνα λήθαργον ἐντελῶς ἀδικαιολόγητον, διότι καὶ μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1932 ἡ ἀντίπαλος παρτάξις ἠρνεῖτο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν Δημοκρατίαν. Ἄλλ' εἶχον καὶ τὴν ἀφέλειαν νὰ πιστεύσουν ὅτι μετὰ τὴν ἐξαφρικὴν δῆλωσιν τοῦ Ἐοχηγοῦ τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος ὅτι ἀναγνωρίζει τὴν Δημοκρατίαν ἐξέλιπε πᾶς λόγος κινδύνου διὰ τὴν Δημοκρατίαν καὶ τὴν ἀφῆκαν οὕτω ἐκτεθειμένην εἰς χεῖρας Βασιλοφρόνων.

Ἀλήθεια ὁποῖα δόσις ἀφελείας καὶ εὐπιστίας ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ εἰς τοὺς Δημοκρατικοὺς ἠγέτας ὥστε νὰ πιστεύσουν ὅτι ἀπὸ τῆς μιᾶς στιγμῆς εἰς τὴν ἄλλην ἦτο δυνατόν νὰ μεταβληθοῦν φρονήματα μιᾶς παρατάξεως, ἂν ὄχι συνυφασμένης μὲ τὴν ἐκπεσοῦσαν Δυναστείαν, τρεφούσης ὅμως ἄσπονδον μῖσος κατ' ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν οἱ πρωτεργάται τῆς ἐγκαθιδρῦσεως τοῦ Δημοκρατικοῦ Πολιτεύματος.

Καὶ ἐπέισθησαν τόσον ὥστε ἔβλεπον ὅλως ἀβασανίστως καὶ χωρὶς καμίας ἀνησυχίαν τὸ ἐνδεχόμενον τῆς μεταβιβάσεως τῆς Δημοκρατικῆς Κυβερνήσεως εἰς χεῖρας τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος. Καὶ ὄχι μόνον αὐτὸ ἀλλὰ καὶ πρὸ πολλοῦ ἐντὸς τῆς Βουλῆς ὁ Ἐοχηγὸς τοῦ μεγαλυτέρου Δημοκρατικοῦ κόμματος καὶ διὰ τῆς στάσεώς του ἐν γένει καὶ διὰ λόγων ἐθεώρει ὡς φυσικὸν τὸ ἐνδεχόμενον αὐτό.

Ὅποια πλάνη τῶν ἠγετῶν τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόσμου, οἱ ὁποῖοι ἐγκατέλειψαν οὕτω ἀπροστάτευτον τὴν Δημοκρατίαν. Εἶνε πλάνη διὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Ἐλληνικὸς Λαὸς δὲν θὰ τοὺς τὸ συγχωρήσῃ ποτέ, ἡ δὲ ἱστορία θὰ τοὺς κρίνῃ βαρῦτατα.

18. Ὁ Ζάννας στὴν ἐπιστολὴ του τῆς 4 Ἰουνίου 1933 ἀρνεῖται ὅτι ὑπῆρχε τρετοῖος κίνδυνος τότε. (Βλ. κατωτ. σ. 93).

Θὰ τοὺς κρίνη καὶ θὰ τοὺς καταδικάσῃ ἢ ἱστορία διότι οὐδεμία σοβαρὰ δικαιολογία ὑφίστατο ὥστε νὰ πειθοῦν καὶ νὰ συζητήσουν ἀκόμη περὶ δυνατότητος τῆς προσχωρήσεως τοῦ Βασιλόφρονος κόσμου εἰς τὴν Δημοκρατίαν μετὰ τόσα ἱστορικὰ γεγονότα ποὺ ἐχώρισαν ἀθεραπεύτως τοὺς δύο κόσμους.

Ποῖος θὰ ἐπίστευε ἐὰν σήμερον ἀνῆρχετο εἰς τὸ βῆμα ἓνας τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Δημοκρατικῶν κομμάτων π.χ. ὁ κ. Παπαναστασίου εἴτε οἱ ἄλλοι Ἀρχηγοὶ—δὲν θὰ τὸ ἔκαμνον βέβαια—καὶ ἐδήλωναν ὅτι δέχονται νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ Βασιλεία. Οὐδεὶς βεβαίως. Πῶς ὅμως ἡμεῖς παρεδέχθημεν μίαν ἀπλήρην δήλωσιν τῶν ἀντιπάλων; αὐτὸ τὸ ὀλιγώτερον ἀφέλεια ἀσυγχώρητος δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ.

Ἄλλὰ ἂν δὲν ἀρκοῦν ὅλα αὐτὰ διὰ νὰ πειθοῦν καὶ οἱ πλέον δύσπιστοι δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ παρατάξωμεν σειρὰν γεγονότων συμβάντων μετὰ τὴν 5ην Μαρτίου¹⁹, ὅποτε ἡ Κυβέρνησις τῆς χώρας περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἀντιπάλου παρατάξεως, παρατάξεως μὲ ἐλαχίστην πλειοψηφίαν καὶ ἐν τῇ Βουλῇ μόνον καὶ ταύτην οὐχὶ ἐξ ὀλοκλήρου ὁμοιογενῆ. Ἡ Κυβέρνησις αὐτῇ προέβη εἰς ἀναριθμήτους πράξεις κάθε ἄλλο παρὰ συντελούσας εἰς τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Δημοκρατικοῦ Πολιτεύματος...

Ἡ πυκνὴ ἀλληλογραφία τοῦ Πλαστήρα μὲ φίλους καὶ ὀπαδοὺς μετὰ τὸ πραξικόπημα εἶναι διαφωτιστικὴ γιὰ τὶς ἀντιλήψεις μιᾶς μερίδας τοῦ πολιτικοῦ κόσμου σχετικὰ μὲ τὴν λειτουργία τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν, τὶς σχέσεις κομμάτων καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας, καὶ τέλος τὴν χρῆσιν καὶ κατάχρησιν τῆς ἐξουσίας αὐτῆς.

Τὰ γράμματα ποὺ παίρνει στὸ ἐξωτερικὸ καὶ ποὺ ἀναφέρονται στὸ κίνημα καλύπτουν τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1933 (Ἀλ. Ζάννα) ὡς τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1934 (Π. Ἀργυρόπουλον). Οἱ σημαντικότερες ἐπιστολὲς χωρίζονται σὲ δύο κατηγορίες: ὅσων κατέκριναν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πλαστήρα ἢ τουλάχιστο τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐγίνε (Ἀλ. Ζάννας, 4 Ἰουνίου, 6 Ἰουλίου καὶ 1 Αὐγούστου 1933, Ν. Δέας 5 Ἰουνίου 1933 καὶ ἐκεῖνων ποὺ θεώρησαν σκόπιμον τὸ κίνημα, ἐπηρεασμένοι βέβαια καὶ ἀπὸ τὴν ὄξυνση τῶν πολιτικῶν παθῶν μετὰ τὴν ἀπόπειρα τῆς 6ης Ἰουνίου ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου (Γ. Μπουρδάρης 8 καὶ 22 Ἰουνίου 1933, Σ. Βενιζέλος 28 Δεκεμβρίου 1933 καὶ Π. Ἀργυρόπουλος 18 Ὀκτωβρίου 1934.²⁰

Ἐν τῷ ἄλλῳ ἑξῆς, ὁ Ἀλέξανδρος Ζάννας, διακεκριμένο στέλεχος τῶν Φιλελευθέρων καὶ

19, Ὁ Πλαστήρας χρησιμοποιοεῖ ἐδῶ γεγονότα μεταγενέστερα γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐνέργειάν του.

20. Ὅλες οἱ ἐπιστολές, μὲ ἐξαίρεση ἐκείνην τοῦ Νικολάου Δέα καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Πλαστήρα (ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο τοῦ πρώτου), βρίσκονται στὸ Μουσεῖο Μπενάκη, Ἀρχεῖο Νικολάου Πλαστήρα, (229), φάκελλος 9 (1933). Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Π. Ἀργυρόπουλου (18 Ὀκτ. 1934) βρίσκεται στὸ φάκ. 10 (1934 - 35).

στενὸς φίλος τοῦ Πλαστήρα, τοῦ συμπαραστεκόταν πάντοτε στὶς δύσκολες στιγμές, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐξέθετε ἀπερίφραστα τὴν γνώμη του. Στὶς 4 Ἰουνίου 1933 ἔγραφε στὸν Πλαστήρα:

Τὸ καλὸ σου γράμμα τῆς 29ης μὲ βρῆκε πράγματι ἐδῶ ἀπησχολημένον μὲ τὶς νέες ἐκλογές.²¹ Ἐἶνε περὶτὸ βέβαιον νὰ σὲ πῶ τὸ πόσο χάρηκα πὸν βρῖσκεσαι ἐκεῖ εἰς φιλικὸν περιβάλλον καὶ μὲ ὑγίαν καλήν.

Δὲν θέλω ἀγαπητέ μου νὰ συζητήσω τὸ παρελθόν. Ἐπεδείχθη δυστυχῶς ἐκ τῶν πραγμάτων πόσον δίκαιον εἶχαμε μὲ τὸν Γεώργη (Βεντήρη), ὅταν φέραμε τὰς γνωστὰς ἀντιρροήσεις διὰ τὰ σχέδιά σου²². Καὶ λοποῦμαι εἰλικρινὰ πὸν δὲν βρέθηκα κοντὰ σου ἐκεῖνο τὸ βράδυ. Εἶμαι βέβαιος πὼς θὰ σοῦ ἤμωνα χρήσιμος, γιατί θὰ μπορούσες νὰ στηριχθῆς σὲ κάποιον ἄνευ ὑπολογισμοῦ, πὸν θὰ εἶχε τὸ θάρρος νὰ σὲ πῆ τὴ γνώμη του, νὰ ἐπιμεῖνη σαυτῆ, χωρὶς κανένα φόβον παρεξηγήσεως. Ἄς εἶναι αὐτὰ ἀνήκον εἰς τὸ παρελθόν, ἃς ἐξετάσωμεν τώρα τὴ σημερινή κατάστασι.

Ὁ Τσαλδάρης, δὲν ἐκέρδισε τὶς ἐκλογές τῆς 5ης Μαρτίου, ἀλλὰ τῆς 6ης. Αὐτὸ εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι τελείως ἀνέτοιμος καὶ ἀνεπαρκὴς νὰ διοικήσῃ, δὲν ἐξεμεταλλεύθη καταλλήλως τὰς περιστάσεις. Παρασυρόμενος ἄλλοτε μὲν ἀπὸ τοὺς ἀδιαλλάκτους ἄλλοτε δὲ ἀπὸ τοὺς διαλλακτικούς, δὲν κατώρθωσε κανένα ἐκ τῶν ζητημάτων νὰ ἐπιλύσῃ. Καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν κατηγορίαν κατὰ τοῦ Βενιζέλου δὲν ἔλαβε θέσιν. Προσπάθησε καὶ προσπαθεῖ ἀκόμη νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰ πράγματα γιὰ νὰ μὴν ἀναγκασθῆ νὰ πῆ τὴν γνώμην του. Ὁ Κονδύλης ἐπλεύρισε ὀριστικὰ πλέον πρὸς τοὺς Λαϊκοὺς μὲ τὴν ἀνόητον ἀντίληψιν πὼς αὐτὸς θὰ ὑποκαταστήσῃ τὸν Τσαλδάρην. Ἡ φιλοδοξία του εἶναι τοιαύτη ὥστε εἶνε ἱκανὸς γιὰ κάθε ἀτιμίαν. Περὶ τοῦ Χατζῆ(κυριάκου) καὶ τῶν ἄλλων δὲν μιλῶ. Πάντως ὅλο αὐτὸ τὸ μπουλούκι πὸν χωρὶς ἀρχηγό, χωρὶς πειθαρχία, στὰ κοντουροῦ διοικεῖ σήμερον τὸ κράτος, δὲν εἶνε δυνατόν ἐπὶ πολὺ κατὰ τὴν γνώμην μου νὰ παραμείνη στὴν ἀρχή...

Θὰ προσπαθήσῃ δηλαδὴ ὁ Κονδύλης νὰ ἐπωφεληθῆ τῶν περιστάσεων καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ τὰ σχέδιά του. Θὰ ἐπιτύχῃ ἄραγε τὴν προσπάθειά του; Αὐτὸ κατὰ τὴν γνώμην μου ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς. Ἡμεῖς πρέπει νὰ διατηρήσωμεν ἀπολύτως τὴν ψυχραιμίαν. Νὰ μὴν παρασυρθῶμεν ἀπὸ τὸν ἀνύπαρκτον κίνδυνον τῆς ἐπαναφορᾶς τοῦ Βασιλέως, τὸν ὁποῖον ἐπιτηδεῖως μᾶς παρουσιάζῃ πάντοτε ὡς ἐπικείμενον, μὲ τὴν ὑστερόβουλον σκέψιν νὰ τὸν βοη-

---

21. Πρόκειται γιὰ τὶς συμπληρωματικὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς τῆς 3 Ἰουλίου 1933 στὴν Θεσσαλονίκη, τὶς ὁποῖες κέρδισαν οἱ βενιζελικοὶ μειώνοντος ἔτσι τὴν διαφορά τοῦ ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τοὺς στὴν Βουλῆ.

22. Εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Ζάννα ὅτι σὲ προηγούμενη συζήτησιν τοὺς ὁ Πλαστήρας εἶχε σκεφθῆ τὸ ἐνδεχόμενον κινήματος ἂν οἱ βενιζελικοὶ ἔχαν τὶς ἐκλογάς.

θήσωμεν ἐν καιρῷ, πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ἀνυπάρκτου ἐπαναλαμβάνω, τοιούτου κινδύνου. Πρέπει νὰ τὸν ἀφίσωμεν νὰ φθαρῇ μὲ τὸ Λαϊκὸν κόμμα, νὰ μὴν τοῦ δώσωμεν καμμίαν ἰδιαιτέραν σημασίαν.

Γι' αὐτὸ ἡ ἐκλογή τῆς Θεσσαλονίκης ἔχει γιὰ τὸν τόπο μας ὑψίστη σπουδαιότητα. Ἡ ἐπιτυχία μας εἶνε ἐνδεχόμενον νὰ ἀποσοβῆσῃ ἀνώμαλον ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων, εἴτε ὅμως ἐπίσης πιθανὸν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν λύσιν.

Πάντως ἡμεῖς θὰ παλαιώσωμεν, θὰ κάνωμε τὸ καθήκον μας. Ἐσὸν ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ ἀναμείνης ἐκεῖ τὴν ἐξέλιξιν μὲ ἀπόλυτον ψυχραιμίαν. Δὲν πρέπει ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ προβῆς εἰς καμμίαν ἀπολύτως ἐνέργειαν. Μὴν ἐκνευρίζεσαι, μὴ γράφῃς τὰ σχέδιά σου εἰς τοὺς ἀσπόνδους φίλους σου, διότι αἱ ἐπιστολαὶ σου κωκλοφοροῦν καὶ σὲ κάνουν κακό. Πρέπει πρῶτα νὰ λησμονηθῇ τὸ κίνημα ἢ μᾶλλον νὰ δικαιωθῇ, νὰ φθαρῇ ἀκόμη τὸ Λαϊκὸν κόμμα, καὶ ἔπειτα νὰ δράσῃς. Ἄν θελήσῃς ἀκαιρῶς νὰ στρώξῃς τὰ πράγματα θὰ ἀποτύχῃς. Ἐνῶ εἶμαι βέβαιος πὼς πολὺ γρήγορα, τὰ πράγματα θὰ λάβουν τοιαύτην τροπὴν, ὥστε ὀλόκληρος ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς θὰ σὲ παρακαλέσῃ νὰ ἐπιστρέψῃς. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ ἀντιλαμβάνονται οἱ Λαϊκοὶ ἔχεις καθήκον ἐκεῖ πὸν βρῖσκεσαι νὰ λάβῃς μέτρα προσωπικῆς ἀσφαλείας, διότι ὅπως ξέρεις εἶναι ἱκανοὶ γιὰ τὸ κάθε τί...

Μὲ ἀδελφικὴ ἀγάπη

δικός σου, Βάτραχος

[ψευδώνυμο γιὰ νὰ παραπλανήσῃ τὶς ἀρχές].

Τὴν 1η Αὐγούστου 1933 ἔγραφε ἀπὸ τὴν Θεσ/νίκη:

Ἀγαπητέ μου Ἀρχηγέ,

Ὁ Γεώργιος (Βεντήρης) μὲ διάβασε τὸ τελευταῖο σου γράμμα.

Εἶνε ἴσως περιττὸ νὰ σὲ ἐπαναλάβω πὼς δὲν συμφωνῶ μὲ τὶς ἀντιλήψεις σου, γιὰτὶ θὰ διαβάσῃς ἐν τῷ μεταξὺ τὴν ἐπιστολή μου πρὸς τὸν κ. Πιρόεδρο (Βενιζέλο). Ἐὐχαρίστως ὅμως μαθάνω πὼς αὐτὴ ἡ μοναδικὴ σου διαίσθησις τὸ ἀλάθητο βοννῆσιο ἔνστικτο!!!²³ ἐπέδρασε εὐεργετικὰ καὶ σ' ἔκαμε νὰ μὴν ἀπομακρυνθῆς τόσο πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα... (sic)

Ἄφισε ἀγαπητέ μου τὴν νοοτροπία τοῦ μετανάστου γιὰ τοὺς προίγκιπας, καὶ ἔλα ὀλοταχῶς στὴ σκληρὴν πραγματικότητα. Ἡ δικτατορία δὲν γίνεται μὲ συμφωνίας καὶ μὲ λόγια. Εἶνε ἀποτέλεσμα ἀνάγκης, ἢ προπαρασκευῆς πολλῶν ἐτῶν μὲ σύστημα δι' ἐφαρμογὴν ὀρισμένου κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ προγράμματος. Καὶ στὸν τόπο μας ἦλθε πάντα ὡς ἀνάγκη, ὡς μεταβατικὴ

23. Τὸ «ἀλάθητο βοννῆσιο ἔνστικτο» στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Ζάννας εἶναι ὁ πραγματισμὸς τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου ποὺ ἀποδίδουν πολὺ μεγάλη σημασία στὴ διατήρησις τῆς ἐξουσίας καὶ ἀντιμετωπίζουν μὲ ἀπόλυτη δυσπιστία τὸν πολιτικὸ ἀντίπαλο.

κατάστασις. Μὴν σκοτίζεσαι λοιπὸν μὲ θεωρεῖες καὶ μὲ συγκρίσεις. Καὶ προπαντὸς μὴ δίνης προσοχὴ καὶ σημασία στὰ γράμματα μερικῶν χασομέ-
ρῳδων, ποὺ γιὰ νὰ σὲ κολακεύουν σὲ γράφουν ἀνοησίες.

Πράγματι ἡ δολοφονικὴ ἀπόπειρα, ἡ ἀποτυχία τῆς κυβερνήσεως, ἐδι-
καίωσε ἐν μέρει ἀπέναντι τῆς κοινῆς γνώμης τὸ κίνημα τῆς 6ης Μαρτίου, τὸ
ὁποῖον ἐγὼ ἐξακολουθῶ νὰ νομίζω πὼς ἦταν ἄστοχον καὶ ἐπιζήμιον μὲ τὸν
τρόπον ποὺ ἐγινε. Μὲ αὐτὸ ὅμως μὴ φαντασθῆς πὼς ὅλος ὁ κόσμος ἐπιζητεῖ
τὴν δικτατορίαν σου. Κάθε ἄλλο. Ἐπιζητεῖ τὴν ἡσυχίαν του, τὴν γαλήνην.
Οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τουλάχιστον δὲν θέλουν νὰ ἀκούσουν περὶ
δικτατορίας. Ζητοῦν τὴν προστασίαν τοῦ πολιτεύματος τὴν κατοχύρωσιν αὐ-
τοῦ, τὴν ἐκκαθάρσιν τῆς καταστάσεως, τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεώς των, γί-
αντὸ δὲν θὰ εἶχαν ἀντίρρηση νὰ δεχθοῦν μιὰ προσωρινὴ δικτατορία, μιὰ ἀνώ-
μαλη μεταβατικὴ κατάστασις. Ἐσένα σὲ θεωροῦν ὡς τὸν φυσικὸν Ἀρχηγὸν
ὅλης αὐτῆς τῆς κινήσεως, ὡς τὸν μόνον ἄσπιλον ἀνδιοτελεῖ στρατιώτην, εἰς
τὸν ὁποῖον μποροῦν νὰ βασισθοῦν πὼς θὰ φέρῃ στὸν τόπο πάλι τὴν ὁμαλότητα,
τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν γαλήνην, ὡς τὸν ἄνθρωπο ποὺ δὲν θὰ τοὺς ἐκμεταλλευθῆ.
Ὡς πολιτικόν, ὡς κοινωνικὸν μεταρρυθμιστήν, δὲν σ' ἐγνώρισαν ποτέ, ὥστε
δὲν μποροῦν δικαίως βέβαια, νὰ ζητήσουν ἀπὸ σένα πράγματα ποὺ κατὰ τὴν
κρίσιν των δὲν εἶσαι ἱκανὸς νὰ καταπιαστής. Αὐτὰ τὰ ζητοῦν ἀπὸ τοὺς πο-
λιτικοὺς ἡγέτας καὶ ἰδίως ἀπὸ τὸν Βενιζέλον.

Τώρα ἂν τὰ πράγματα φθάσουν στὸ ἀπροχώρητο καὶ ἀποδειχθῆ ἡ δι-
κτατορία ἀπαραίτητος, τότε βέβαια σὲ σένα θὰ προστρέξουν. Καὶ ἂν τότε ἀν-
τιμετωπίσης ὅπως πρέπει τὴν κατάστασις, ἂν ἐπιβληθῆς διὰ τῆς ἀξίας σου, τὴν
ὁποίαν (ἐκτὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ βατράχου!!!) κανένας δὲν ἀμφισβητῆ, τότε
βέβαια ὅλοι θὰ σὲ ἀναγνωρίσουν θέλοντας καὶ μὴ καὶ χωρὶς νὰ ἔχῃς ἐκ τῶν
προτέρων προκαταβολικὰς συμφωνίας.

Ἄφισέ μας λοιπὸν τώρα νὰ ἐργασθοῦμε νὰ ὀργανωθοῦμε καὶ ὅταν ἔλθῃ
ἡ ὥρα ἔχομε τότε καιρὸ γιὰ συζητήσεις. Εὐτυχῶς ἐδῶ ἡ διάθεσις πρὸς δράσιν
ἐπάρχει, ὁ κόσμος ἤρχισε νὰ ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀξίαν τοῦ Τσαλδάρη καὶ τῶν
σὺν αὐτῷ, καὶ γρηγόρα ἐλπίζω πὼς θὰ ἔχομε τὴν ἀπαιτουμένην εὐνοϊκὴν
ἀτμόσφαιραν. Τὸ μόνον ποὺ σὲ παρακαλῶ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι νὰ εἶσαι πο-
λὸν φειδωλὸς στὴν ἐξόδουσι τοῦ χαρτιοῦ καὶ τῆς μελάνης! Μὴν γράφῃς παρὰ
μόνον ὅταν εἶνε ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη καὶ τότε μὲ προσοχὴ. Εἶναι κρίμα χωρὶς
λόγον νὰ στερηθοῦμε ἀπὸ καλοὺς συνεργάτας.

Οἱ δικοί μου ὅλοι εἶναι στὴν Κηφισιά. Καὶ ἐγὼ θὰ ἀναχωρήσω τὴν Πα-
ρασκευὴν γιὰ τὴν Δευτέρα ἀρχίζει ἡ Βουλὴ. Ἄπὸ ἐκεῖ θὰ σὲ ξαναγράψω
ἐκτενῶς.

Σὲ φιλῶ ἀδελφικὰ

Βάτραχος,

Ἄκολουθεῖ.

Ἐκεῖνο πὸν πρέπει κυρίως νὰ ἀντιληφθῆς εἶναι ὅτι ὁ λαὸς ποτὲ δὲν θὰ μᾶς συγχωρήσῃ νέον κίνημα ἄνευ ἀποχωρῶντος λόγου. Ἐὰν εὐρίσκετο ἐδῶ τὴν νύχτα τῆς δολοφονικῆς ἀπόπειρας καὶ τοὺς ἀνέτρεπες βεβαιώσου πὼς ὁ κόσμος στὴν ταραχὴ του μὲ ἀνακούφισι θὰ ἐδέχετο τὴν δικτατορίαν σου.

Τώρα ἡ ψυχολογικὴ στιγμή παρήλθε. Εἶμαι βέβαιος ὅμως πὼς αὐτοὶ οἱ ἄθλιοι πάλιν θὰ μᾶς δώσουν ἀφορμὴν μολοντόι ἔχουν τὸν Θεὸ μαζί του(ς) ἀφοῦ ἐφέτος ἡ ἐσοδεία εἶνε θαυμασία καὶ ἡ πτώσις τοῦ δολλαρίου ὑπὲρ αὐτῶν.

Πιστεφε πὼς εἰλικρινὰ λυποῦμαι πὸν διαφωνῶ πάλι μαζί σου. Ὁ Βάτραχος! ὅμως ὁ τόσον πεζός, βρίσκεται πάντα κοντὰ στὴν σκληρῇ πραγματικότητα καὶ ἔχει καθῆκον νὰ σὲ μιλῇ μὲ ὅλη τὴν εἰλικρινεία.

Ἀπὸ ὅλων τοὺς δικούς μου ἔχεις ἄπειρα. Ἐγὼ κατήγησα ὁ διαλλακτικώτερος ὅλων, φαντάσου λοιπὸν τί εἶνε οἱ ἄλλοι!

Πιστὸς ἐπίσης φίλος τοῦ Πλαστήρα καὶ παλιὸς του ὑφιστάμενος στὴν Μικρὰ Ἀσία ἦταν ὁ κατοπινὸς ἀντιπέραρχος Νικόλαος Δέας. Στὶς 5 Ἰουνίου 1933 διατύπωσε μὲ ἄρκετὸ σεβασμὸ ἀλλὰ καὶ ὀδύνη τίς ἀπορίες του γιὰ τὸ ἀποτυχημένον κίνημα:

Ἀγαπητέ μου ἀρχηγέ,

Δὲν ξέρω πὼς νὰ ἀρχίσω καὶ ποῦ νὰ τελειώσω τὸ γράμμα μου. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν 5 Μαρτίου χίλια ἐρωτήματα ἔχω μέσα μου, χίλιες ἀπορίες. Γιατί, γιατί, γιατί. Ξέρω ὅτι τὸ κάθε γιατί εἶναι καὶ μιὰ στενοχώρια γιὰ σᾶς, ἀλλὰ θὰ μὲ συγχωρήσετε πὸν θὰ σᾶς κάνω νὰ δοκιμάσετε μιὰ-δύο.

Ἐγινε ἡ ἐπανάστασις. Γιατί; Καὶ γιατί πάνω στὴν πιὸ ἀψυχολόγητη στιγμή; Δὲν ὑπῆρξαν ἢ δὲν θὰ ὑπῆρξαν ἄλλες εὐκαιρίες; Γιατί νὰ γίνῃ τὴν ὥρα πὸν καὶ αὐτοὶ οἱ καλύτεροι φίλοι ἐσωτερικῶς τὴν κατεδίκασαν καὶ ἐξανέστησαν;

Ἐστὼ ὅμως ἔγινε. Τὴν κάματε μόνος, ὀλομόναχος, χωρὶς τὴν παραμικρῇ ἐκ τῶν προτέρων ὀργάνωσι... Γιατί; Ἐπρεπε καὶ οἱ στενωτέρου πρὸς σᾶς νὰ βρίσκωνται ἐν ἀγνοίᾳ τῆς; Ἐπρεπε ἀρχῆθεν νὰ τοὺς δημιουργηθῇ ἡ ἐντύπωσις τοῦ παραμερισμοῦ των, τῆς πρὸς αὐτοὺς περιφρονήσεως καὶ ἀκαταδεξίας, ἐντύπωσις ἢ ὁποία καὶ σήμερα ἐξακολοθεῖ νὰ ὑπάρχῃ σὲ μερικούς; Ἄξιζε νὰ βρεθῆτε στὴν ἀπομόνωσι στὴν ὁποία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ εὐρέθητε στὸ ὑπουργ. Στρατιωτικῶν ἄνευ τοῦ ἀπαραιτήτου ἐπιτελείου γι' αὐτὴν δὲ ἀκριβῶς τὴν αἰτία;

Καὶ γιατί μιὰ πὸν ἔγινε, πολὺ κακὰ κατὰ τὴν γνώμη μου, γιατί νὰ σβύσῃ σὲ λίγες ὥρες ἢ μᾶλλον ἀπὸ τῆς πρώτης ὥρας; Γιὰ τίς ἀμφιταλαντεύσεις καὶ ἔπειτα ἀρνήσεις τοῦ Μανέτα ἢ γιὰ τὴν ἀσυνέπεια τοῦ Ὁθωναίου; Καὶ τί περιμένετε ἀπὸ τὸν πρῶτον; Γιατί δὲ τὸ πᾶν ἀπὸ τὴν στάσι του θὰ ἐξηγητᾶτο;

Ἐπρεπε ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ γίνῃ προεξόφλησις τῆς γνώμης του, ἀφ' οὗ τόσο βάρυνε στὴν ἐπανάστασι. Πῶς δὲ τοῦ δευτέρου ἦτο δυνατὸν ἀλλοίαι νὰ ἦτο ἢ ἐκ τῶν ὑστέρων στάσις; Τὸ 1927, τὴν ταπεινώσει του, πῶς μπορούσε νὰ τὰ ξεχάσῃ; Εἴσασθε λοιπὸν ἐν ἀγνοίᾳ τῆς κορυφῆς του ἐλπίδος νὰ ἐκδικηθῇ;

Αἱ ἱερεμιάδες ἀσφαλῶς δὲν ἀξίζουσι οὔτε κι ἔχουσι θέσι. Μονάχα σὰς στενοχωρῶ. Δὲν μπορῶ ὅμως ἀκόμα νὰ τὸ χωνέψω. Δὲν μπορῶ νὰ συνηθίσω στὴν ἰδέα ὅτι ἔλειψε ἀπὸ τὶς πρῶτες ὥρες ἡ ἀκαμψία καὶ ἡ ἀποφασιστικότης, τὰ μόνα ἀρχικὰ ἐχέγγυα ἐπιτυχίας σὲ μιὰ ἐπανάστασι, τόσο δὲ περισσότερο ποῦ ἡ δευτέρα τουλάχιστον ἰδιότης ἀποτελεῖ τὸ γνώρισμά σας. Γιατί δὲν φαντάζομαι ὁ Βενιζέλος νὰ εἶναι ὁ μόνος ὑπαίτιος τῆς στάσεώς σας αὐτῆς, ὁ Βενιζέλος ὁ ὁποῖος ἔπρεπε μαζὺ μὲ τὸν Τσαλδάρη νὰ ἀπομονωθῇ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ. Ἐὰν ἐγένετο αὐτὸ —δικτατορία γὰρ— καὶ δὲν παρεδίδοτο ἡ ἀρχή, τὴν ἴδια μέρα ὅλες οἱ φρουρὲς θὰ σὰς εἶχαν ζητωκραυγάσει.

Ἐξανίσταμαι ὅσον δὲν φαντάζεσθε νὰ σὰς νοιώθω μακρὰ, νὰ ἔχετε ὑποφέρει τόσα καὶ τόσα καὶ διερωτῶμαι, ἕως πότε θὰ γίνεσθε ἢ γέφυρα ἀνικάνων πολιτικῶν; Ἐως πότε αὐτοὶ μὲν θὰ τὰ θαλασσώνουν, ἵνα ἐν ἡσυχίᾳ ἔπειτα βλέπουσι σὰς νὰ βάζετε τὸ κεφάλι στὸν ντορβά; Ἴδου τὸ σημερινόν τους κατάντημα, ἔκαμαν τὸν Κονδύλη νὰ καταχειροκροτῆται στὴν Βουλὴ περισσότερο καὶ ἀπ' τὸν Τσαλδάρη, μὲ τὴν παρουσία του νὰ δονεῖται ἡ αἴθουσα. Ἐκαμαν τὸν ἴδιον νὰ τὸν ἀγαποῦν ὅλοι σχεδὸν οἱ κατώτεροι ἀξ/κοί...

Μὲ ἀπειρη ἀγάπη καὶ σεβασμὸ
Νικ. Βαλίτσας

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Πλαστήρα πρὸς τὸν Δέα (εἶναι ἀπὸ τὶς λίγες ποῦ σώζονται) γράφτηκε στὴν Μασσαλία στίς 14 Ἰουνίου 1933.

Ἀγαπητὲ Νίκο,

Ἐλαβα τὸ γράμμα σου καὶ σ' εὐχαριστῶ, ἀλλὰ δὲν θὰ ἀπαντήσω διὰ μακρῶν εἰς αὐτό, διότι δὲν συμφωνῶ μὲ καμμίαν ἀπὸ τὶς ἀντιλήψεις σου καὶ συνεπῶς θὰ ἤθελα καὶ γὼ δὲν ξέρω πόσες κόλλες χαρτὶ γιὰ νὰ σοῦ ἀπαντήσω. Ἐλπίζω ὅμως πολὺ γρήγορα θὰ ἀλλάξῃς καὶ σὺ γνώμη καὶ θὰ μὲ δικαιολογήσῃς. Πρέπει ὅμως νὰ ξέρῃς ὅτι πρέπει νὰ εἶσαι φειδωλὸς εἰς τοιοῦτον εἶδους κρίσεις, ὅταν δὲν ἔχῃς ὅλα τὰ δεδομένα ποῦ σὲ χρειάζονται.

1) λέγεις γιὰ τὴν ψυχολογίαν τῆς στιγμῆς. Μὰ πότε θέλεις νὰ γίνῃ, ὅταν θὰ ἔχωμεν ὀλόκληρο τὴ κοινὴ γνώμη μαζὺ μας; τότε δὲν εἶχαμε ἀνάγκη νὰ κάνωμε κίνημα, διότι θὰ ἐπέροναμε τὶς ἐκλογές. Ἄλλως τε νομίζεις σπουδαίαν τὴν ψυχολογίαν ἐκ τῆς ἐτυμηγορίας τῶν 500 ψήφων τῶν Ἀθηνῶν; Ἄλλὰ δὲν λαμβάνεις ὑπ' ὄψιν ὅταν εἶνε δυνατὸν νὰ ἔχῃς εὐνοϊκὴν τὴν ψυχολογίαν, δὲν θὰ ἔχῃς τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβληθῆς; Ἴδου λοιπὸν τὸ παράδειγμα τῆς στιγμῆς. Ἡ ἐγκληματικὴ ἀπόπειρα τὴν ἐδημιούργησε τὴν ψυχολογίαν, πάρτε λοιπὸν

τὴν ἐξουσία; Βλέπεις λοιπὸν πόσον ἐπιπολαίως κρίνετε τὰ πράγματα πολλοὶ ἀπὸ σᾶς καὶ τὸ λυπηρότερον εἶνε ὅτι καὶ φανατικοὶ δημοκρατικοὶ καὶ ἀμυνῆται δὲν ἠγνόησαν τὸν επικρατούμενον κίνδυνον καὶ ἠρέχθησαν καὶ ἠλίθιοι στρατηγοὶ νὰ ἀνέλθῃ ὡς Κυβέρνησις τὸ κόμμα τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἀναρχίας, ἐνῶ ἐγὼ εἶχα προσφερθῆ νὰ τοὺς βγάλω ἀπὸ μιὰ δύσκολη στιγμή! Ἐλά τὸ πατριωτισμός! σκέπτονται γιὰ τὴ θεσοῦλα τοὺς μόνον! νομίζουν πῶς θὰ τοὺς ἀφήσουν καὶ αὐτούς! ἀλοίμονον! Καὶ ὕστερα μοῦ λέγεις καὶ ἄλλον παραλογισμόν, ὅτι δὲν εἰδοποίησα πολλοὺς φίλους ποῦ ἐκφράζουν ἤδη τὸ παράπονον ὅτι τοὺς παρέβλεψα. Αὐτὰ εἶνε προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις. Ξέρουν πολὺ καλὰ ὅτι δὲν εἶχα οὔτε 1 ἐπὶ 1000 ὕπ' ὄφιν πῶς θὰ χάναμε τὶς ἐκλογὰς καὶ ὅτι θὰ ἔκανα κίνημα ἀποφασισθὲν ἐντὸς 10'. Τί ἤθελες ἐκείνη τὴν ὥρα νὰ τρέχω ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι νὰ τοὺς εἰδοποιῶ καὶ μ' ὅλα ταῦτα εἰδοποιήθησαν ἐκεῖνοι ποῦ ἔπρεπε καὶ μάλιστα συνεφώνησαν καὶ ὕστερα τὰ ἔστρωσαν. Ἄφησέ τα νὰ πᾶν στὸ διάβολο ἔτσι ποῦ κατήγησαν αἱ χαρακτηῖρες τῶν στρατιωτικῶν. Ἐλησμόνησαν τὴν πρόσφατον Ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος...

Τί ἀπολογεῖσαι λοιπὸν τώρα Νικολό; Δὲν εἶνε λοιπὸν τόσον εὐκόλως αἱ κρίσεις γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα. Ἐλά εἶνε συνήθεια τὴν ἀποτυχίαν νὰ τὴν κατακρίνουν ὅλοι, ἐνῶ ἂν συνέβαινε ἐπιτυχία—καὶ ὑπῆρξε ἐπιτυχία πράγματι, ἀδιάφορον ἂν ἢ στροφῆ ποῦ ἐδόθη παρουσιάσθη ὡς ἀποτυχία— θὰ χειροκροτοῦσαν ὅλοι καὶ περισσότερο ἀπὸ ὅλους σὺ, διότι περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους θὰ ἐπεθύμησ τὴν ἐπιτυχίαν²⁴.

Εἶχα σκοπὸ λίγα νὰ σοῦ γράψω ἀλλὰ παρασύρθηκα. Τὰς προσρήσεις μου στὴν οἰκογένειάν σου.

Ὁ πολιτευτὴς τῶν Φιλελευθέρων Γεώργιος Μπουρδάρας ἦταν ὁ πρῶτος ποῦ δήλωσε τὴν συμπαράστασή του πρὸς τὸ κίνημα τοῦ Πλαστήρα. Στις 22 Ἰουνίου 1933 ἔγραφε:

Ἀγαπητέ μου Νίκο,

Ἐλαβα τὸ γράμμα σου ἀπὸ 15 τρέχοντος καὶ χάρηκα πολὺ γιὰ τὴν ὑγείαν σου καὶ εἶδα καὶ τὰς σκέψεις σου γιὰ τὶς ἐξελίξεις τῆς καταστάσεως. Νομίζω ὅτι παρουσιάζουν τὰ γραφόμενά σου κάποια ἀντίφασιν, ἐνῶ στὴν ἀρχὴ γράφεις ὅτι οἱ διάφοροι φίλοι ὑπῆρξαν διστακτικοὶ ἢ ἀτολμοὶ ἢ ἐχθροὶ καὶ ἐννοεῖς βέβαια καὶ τοὺς πολιτικούς, ὕστερα στὸ τέλος γράφεις ὅτι μόνον ἢ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν τηρουμένη γραμμῆ εἶνε ἡ ὁρθὴ καὶ μόνη ἐνδεδειγμένη. Θὰ μοῦ ἐπιτρέψῃς νὰ διίσταμαι στὴν ἀνωτέρω γνώμη, γιὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως, καθόσον οἱ Δαιῖκοι μὲ τὸν Κονδύλη, τελείως προσσηροσμένον πρὸς αὐτούς,

24. Ἡ παρατήρηση τοῦ Πλαστήρα εἶναι ἰδιαίτερα κυνική ἀλλὰ διατυπωμένη μὲ τὴν φυσικότητα ἐνὸς ἀνθρώπου ποῦ ζῆ μέσα σὲ ἀνάλογο πολιτικὸ κλίμα.

θὰ ἀνατρέφουν τὰ πάντα καὶ τὸ πολίτευμα. Ὅτε θὰ ἀπαλλαγῶμεν αὐτῶν δ-
μαλῶς. Μόνον διὰ κινήσεως ἀνατρεπτικῆς θὰ πέσουν, γιὰ τοιαύτην δὲ κίνησιν
φρονῶ ὅτι εἶνε ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ἀνίκανοι. Ὁ Βενιζέλος μποροῦσε νὰ κάμῃ
τέτοια κίνησι, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἐγήρασε ἀλλὰ καὶ ἐκλονίσθη ἀπὸ τὰς ἀπο-
πείρας...

Ἐπιβεβαιώνω οἱ λαϊκοὶ μὲ Κοινὸν θὰ στραφοῦν ἀπὸ τοῦ ἐμφανοῦς πρὸς
τὴν Βασιλείαν. Εἶπα εἰς ὅλους νὰ ὀργανωθοῦμεν καὶ νὰ προετοιμάσομεν τὴν
βιαίαν ἀνατροπὴν ἀδιαφοροῦντες διὰ τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγούς τί θὰ εἰποῦν.
Ἐλπίζω νὰ γίνῃ κάτι ἂν ἐπιτευχθῆ τί σοβαρὸν θὰ σοὶ τὸ ἀνακοινώσω· νομί-
ζω ὅτι καὶ σὺ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν πρέπει νὰ ἀπενίξῃς· μόνον δικτα-
τορικὴ διοίκησι δική σου μὲ ἐπιτελεῖον ἀγνόν καὶ ἠθικόν καὶ ὄχι ὑπολογιστι-
κόν καὶ συμφεροντολόγον, θὰ δυνῆθῃ νὰ σώσῃ τὴν δημοκρατίαν νὰ καθαρῶσιν
τοὺς ἐχθρούς αὐτῆς, νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ κράτος καὶ τὴν διοίκησιν ἐν γένει ἀπὸ τὰ
βασιλόφρονα καὶ ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα καὶ ἐμπεδώνουσα τὸ πολίτευμα μετὰ
μακρὰν ὀπωσδήποτε διοίκησιν νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν τῆς στοὺς δημοκρα-
τικούς πολιτικούς.

Ἀἴτιον ἀναχωρῶ μὲ τὸν Καφαντάρη εἰς Θεσσαλονίκην διὰ τὰς ἐκλογάς·
ὅταν ἐπιστρέψω θὰ σοῦ ξαναγράψω. Ἐχε ὑπ' ὄψιν σου ὅτι οἱ βασιλικοὶ σὲ
καταδιώκουν καὶ αὐτοῦ καὶ νὰ φυλάγῃσαι δυνατά.

Μετὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1933 τὸ θέμα «δικτατορία» γίνεται ἡ ἔμμομη
ιδέα τοῦ πολιτικοῦ κόσμου. Ὁ Σοφοκλῆς Βενιζέλος στὴν ἐπιστολὴ τῆς
28 Δεκεμβρίου 1933 ἐκφράζει τοὺς φόβους του γιὰ ἐπικείμενη δικτατορία
Χατζηκυριάκου, Κοινὸν καὶ Μεταξᾶ καὶ μεταφέρει τὴν ἀπαισιοδοξία
τοῦ πατέρα του γιὰ τὸ πολιτικὸ μέλλον τῆς χώρας. Βεβαιώνει τέλος τὸν
Πλαστήρα ὅτι πολλοὶ βενιζελικοὶ εἶχαν μετανοήσει γιὰτὶ δὲν ἐνίσχυσαν
τὸ κίνημά του τῆς 6ης Μαρτίου.

Ὁ Περικλῆς Ἀργυρόπουλος, παράγων τοῦ βενιζελισμοῦ ἀπὸ τὸ 1916,
ἔγραφε στὸν Πλαστήρα στὶς 18 Ὀκτωβρίου 1934, ὅταν τὸ στρατιωτικὸ
κίνημα τοῦ Μαρτίου 1935 ὀργανωνόταν καὶ ἡ ἀδιαλλαξία πάλι βασίλευε:

...Φρονῶ ἀδιστακτικῶς ὅτι τὸ μεγαλύτερο λάθος τοῦ δημοκρατικοῦ κόσμου
ἦτο νὰ μὴν ὑποστηρίξῃ τὴν προσπάθειάν σου τῆς 6ης Μαρτίου. Τὴν ἡμέρα
ἐκείνην, μποροῦσαμε νὰ προλάβομε τὰ πάντα...

Ἦλθα τὴν ἐπομένῃν σπῆτι σου, τὸ πρωί, ὀλίγες ὥρες προτοῦ διαταχθῆ
ἡ σύλληψίς σου. Εἶχα τὴν ὑποχρέωσιν νὰ σοῦ πῶ πόσο ἐνέκρινον τὴν πρωτο-
βουλία σου...»

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ πραγματικὸς ἠττημένος τοῦ πραξικοπή-
ματος τῆς 6ης Μαρτίου ἦταν οἱ ἐλεύθεροι ἀντιπροσωπευτικοὶ θεσμοί. Ἡ
ὑποκειμενικὴ ἐκτίμησι τοῦ Πλαστήρα γιὰ τὸ τί ὄφελουσε τὸ κοινωνικὸ
σύνολο καὶ ἡ ἀπαισιοδοξία θεώρησίν του γιὰ τὴν τύχη τῶν πολιτικῶν θε-

σμῶν τῆς χώρας, ὄδηγοῦσαν μοιραῖα στὸ συμπέρασμα ὅτι κάποια αὐταρχικὴ λύση ἦταν ἀναπόφευκτη. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία ποὺ παρατίθεται ἐδῶ εἶναι ἐπίσης δυνατὸν νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν προάσπιση τῆς νομιμότητος ἦταν γενικὰ περιορισμένο. Ἀκόμα καὶ ἂν τὸ πραξικόπημα εἶχε ἓνα στοιχεῖο ἀστάθμητο ποὺ συνδέεται μὲ τὴν ψυχρὸσύνθεση τοῦ ἐμπνευστῆ του, ὥστόσο δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι διαδραματίζεται σὲ μιὰ ἐποχὴ γενικότερης καταπτώσεως τοῦ σεβασμοῦ γιὰ τοὺς κοινοβουλευτικούς θεσμούς.²⁵ Ἡ ἐνέργεια τοῦ Πλαστήρα εἶναι ἡ ἀφετηρία μιᾶς ἀλληλουχίας γεγονότων ποὺ ὄδηγοῦν στὸ κίνημα τῆς 1ης Μαρτίου 1935 καὶ συνεπῶς στὴν παλινόρθωση τῆς μοναρχίας καὶ τὴν δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου 1936.

---

25. Κ. Ζαβιτζιάνου, Ἡ χρεωκοπία τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, Ἀθήνα 1933, σ. 36. Ι. Μεταξᾶ, Τὸ προσωπικὸ του ἡμερολόγιο, ἐπιμέλεια Φ. Βρανᾶ, τόμ. IV, Ἀθήνα 1960, σ. 66 - 69.